

correlates with the conceptual achievements of a number of other European thinkers who directly or indirectly contributed to the crystallization of his own world-outlook and value paradigm (M. Montaigne, B. Pascal, Kant, S. Kierkegaard, F. Nietzsche, K. Jaspers). The author interprets the model of religious ethics of creativity grounded by the philosopher, analyses its humanizing possibilities. The heuristic potential of the correlation of religious and philosophical intentions of Berdyaev ethics is extrapolated to the urgent tasks of deepening humanistic tendencies in the development of the religious axiosphere of modern Ukraine. The study was performed on the disciplinary intersection of ethics, social philosophy, philosophy of religion and philosophical anthropology. The aspect of novelty of the research is manifested in the application of the methodological approach of humanistic synergy of value ideas, which allows to functionally use the heuristic capabilities of philosophy and religious ethics on the personalistic conceptual basis.

Key words: religion, religiosity, philosophy, ethics, religious ethics, morality, personality, ethics of creativity, personality, act, love.

Надійшла до редакції 15.05.2019 р.

УДК 2 – 664.3: 903.26 (477.85) «11/12»

**Ігор Возний
(Чернівці)**

СИНКРЕТИЗМ У МАТЕРІАЛЬНІЙ КУЛЬТУРІ НАСЕЛЕННЯ БУКОВИНИ XII – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIII СТ.

У статті розглянуто питання пов'язані з проникненням християнства на територію Буковини і залишками язичництва, які існували тут до XV ст., а окремі збереглися й до наших днів. Проаналізовано археологічні матеріали, які засвідчують, що після прийняття християнства, язичницькі вірування, представляючи собою гаму первісних релігійних уявлень, звичаїв і обрядів, які прийшли з глибокої давнини, доволі повільно відступали під впливом нової віри. Це спостерігаємо на прикладах стародавнього язичницького обряду «будівничої жертви», засвідченого у контрфорсах білокам'яного храму в літописному Василеві, у фундаменті житла феодала на Чорнівському городищі. Доведено, що так звана «будівнича жертва» пов'язана з язичницьким світоглядом, в основі якого лежала уява про необхідність принесення жертви перед тим, як споруджувати будь-яку будівлю, щоб забезпечити її міцність, зберегти її саму і мешканців від впливу «злих духів». Обґрунтовано, що важливу роль оберегів, які мали відвернути «нечисту силу» від людини, захищаючи відкриті частини тіла, відігравали жіночі прикраси. За способом їх носіння можна виділити обереги головного убору, шиї, нагрудні привіски, прикраси рук та пояса.

Ключові слова: синкретизм, двовір'я, «будівнича жертва», скроневі кільця, чільце, лучниця, «громові стріли», культ дзеркала

Актуальність. Витоки української культури беруть свої початки з давньоруської держави, духовна культурна спадщина якої стала першоосновою для сучасної національної культури. Світогляд середньовічної людини багато в чому спирався на релігійні вірування, що справляли значний вплив на повсякденне життя людини, оскільки регулювали та контролювали всі сфери життя. Зміна язичництва на християнство не змогла повністю викоренити первісні вірування зі світоглядної системи давньоруської людини. Законсервувавшись у народній культурі, пережитки язичництва проіснували доволі тривалий час та стали невід'ємною частиною культури українського народу. Тому актуальність запропонованої теми пережитків язичництва не підлягає сумніву. Ця стаття є продовженням попередніх досліджень синкретизму в духовній культурі населення Північної Буковини XII –першої половини XIII ст.

Ступінь наукової розробки. Останніми роками на теренах Північної Буковини активізувалися дослідження язичницько-християнських старожитностей. Над розв'язанням проблем наукового осмислення духовної культури місцевого населення активно працювала Ю. Мисько, яка прагнула розкрити питання шляхів проникнення християнства на досліджувану територію й взаємодію його з язичництвом [5, с. 115-125].

Певні проблеми, пов'язані з християнськими та язичницькими віруваннями, розглядав також у своїх працях і автор [1, с. 379-404].

У 2001 році вийшла праця С. Пивоварова «Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра», в якій автор висвітлив специфіку співіснування християнського і язичницького світоглядів [7]. Однак, у монографії є низка спірних тверджень та висновків, з якими не завжди можна погодитися. Зокрема, час появи деяких елементів християнського світогляду серед місцевого населення, періодизація проникнення нової релігії, хронологія та інтерпретація окремих категорій знахідок тощо.

Мета – простежити розвиток двовір'я в його впливах на матеріальну культуру давньоруського населення Буковини у період від утворення Київської держави і до вторгнення монголо-татар.

Досягнення мети актуалізує розв'язання таких завдань: 1) проаналізувати феномен існування «будівничої жертви»; 2) обґрунтувати значення солярних амулетів-оберегів в народному костюмі місцевого населення; 3) простежити елементи синкретизму в побутових предметах.

Виклад матеріалу. На досліджуваних теренах у XII – першій половині XIII ст. зберігся стародавній язичницький обряд так званої «будівничої жертви». Він існував практично у всіх народів при спорудженні будь-якої будівлі. «Будівнича жертва» – одна з етнографічних універсалій. На думку фахівців, спочатку у більшості народів під час закладення житла, укріплення чи громадської будівлі в жертву приносили людину: «Человеки и начаша кумиры творити ови древяны ови медяны, а друзии мрамаряны, а иные златы и сребрены и кланяхуся имъ и привожаха сыны своя и дъщери и закалаху прид ними и бе вся земля осквернена» [4, стб. 91]. Середньовічні легенди про замурування людей, а частіше дітей при закладці замків відомі в німців, сербів, хорватів [2, с. 20]. Аналогічні літописні свідчення є і в східних слов'ян.

Тривалий час до людських «будівничих жертв» на теренах Північної Буковини відносили дитячі поховання у контрфорсах білокам'яного храму у літописному Василеві [14, с. 90]. Для підтвердження даних дослідники звертаються до інших давньоруських і західноєвропейських територій. Але в жодному джерелі не вказується, що людська жертва була закладена в культову споруду. Наприклад, у Ризі поховання немовляти було виявлено під оборонною стіною, у Суздалі – жіночий череп покоївся під кутом житла [10, с. 208-209].

Малоймовірно, щоб під культову споруду дозволили б закласти людську жертву, оскільки це протирічило християнським канонам. У номоканоні, зокрема стверджувалося: «... при спорудженні будинків зустрічається звичай класти людське тіло у якості фундамента. Хто покладе людину у фундамент, тому покарання – 12 років відлучення церковного й 300 поклонів. Клади у фундамент кабана або бика, або козла» [2, с. 12].

Не менш поширеним був обряд закладання різних тварин як «будівничої жертви», в залежності від їхньої ролі в язичницькому світогляді того чи іншого народу. Так, поляки закладаючи житла вбивали півня і закопували його в землю в тому місці, де буде один із вуглів будинку. Аналогічний обряд можна спостерігати в болгар, білорусів, сербів. Півень в уяві давніх людей уособлював «зооморфний образ Перуна-громовержця», який своїм дзвінким співом відганяв нечисту силу і оберігав від усякого зла.

Порівняльний аналіз вірувань східнослов'янських племен показує, що в народних повір'ях про тварин центральне місце займають домашні і, насамперед, кінь – незамінна і головна виробнича сила у господарстві землероба. Це зумовило поклоніння йому як тварині, що своїми надприродними силами може впливати на урожайність полів. Кінь був найпопулярнішим символом добра і щастя. Так, для захисту весільного почту, за давнім

звичаєм, вибирали коней світлої масті. Припускають, що череп коня і образ змія є атрибутами язичницького бога Велеса.

Обряд принесення в жертву коня вдалося простежити під час розкопок Чорнівської укріпленої садиби. У кам'яному фундаменті споруди, виявлено нижню щелепу коня, на якій лежали ікла дикого кабана. В щелепу було вбите залізне долото, перпендикулярно до якого лежала залізна пластина. Під щелепою знаходилися двоциліндровий залізний замок і черешковий наконечник стріли. Все це лежало на уламках кераміки й було посипане зерном пшениці. Тут, як бачимо, наявні всі атрибути язичницького обряду. За словами Б.О. Рибаківа, «символіка ключа, замка елементарна – збереження майна сім'ї» [9, с. 542]. Роль зубів хижих звірів теж не викликає сумніву. Вони мали неабияке значення в культових обрядах і тому поширені майже на всій території України. У комплексі язичницького світогляду стародавніх слов'ян і в християнський час існував культ дикого кабана, про що свідчить знахідка кабанячого ікла з написом «Господи помоги рабу своєму Фоме».

Чорнівська «будівнича жертва» була закладена під поріг житла феодала. Поховання кінського черепа під фундаментом хати, як пояснювали на Західній Україні, запобігає лиху: «нещастя і лихо падають на цей череп, а не на мешканців житла». «Будівничі жертви», під порогом будинку, відомі в Новгород. Череп коня закладений під кутом ювелірної майстерні Х ст. у Луцьку [13, с. 184].

Обряд закладання «будівничої жертви» під стінами будинку на досліджуваній території зберігався донедавна, коли при спорудженні нової хати ставили по кутах на фундамент монети, як символи оберегу. На Гуцульщині й сьогодні у підвалини задовбують залізні монети, пасмо вовни і зерна пшениці. Робиться це навхрест долотом.

Елементи дохристиянських вірувань доволі масово збереглися у народному костюмі, особливо у жіночих прикрасах, які відображають характер епохи, особливості побуту та давніх та давніх релігійних уявлень. Вони відігравали роль оберегів, що, як вважалося, мали відвертати «нечисту силу» від людини. За знайденими ювелірними виробами з археологічних пам'яток можна охарактеризувати прикраси головного убору, шії, нагрудні привіски, прикраси рук та пояса, які начебто захищали відкриті частини тіла. Захисні функції прикрас-оберегів підсилювалися спільним з ними використанням язичницьких амулетів.

Відомо, що у слов'ян найбільше був розвинений культ сонця, який простежується практично у всіх давньоруських ювелірних виробках.

Найулюбленішою прикрасою слов'янських жінок були скроневі кільця. Серед них найчисленнішими є півторазворотні загнutoкінцеві, часто із завитком-кілечком на одному з кінців. За формою ці прикраси нагадували коло, яким у язичницькому світосприйнятті позначалося сонце. Тому, будучи солярним символом, вони мали сприяти врожайності і, одночасно, оберігати від злих сил.

Очевидно, такий же солярний знак і аналогічні оберігові функції мали скроневі кільця з кінцями, які заходять один за одного у півтора звої. Такий тип значно розповсюджений у похованнях слов'ян Східної Європи.

Як солярні обереги виступають також одно- й багатонамистинні скроневі кільця. Однобусинні – могли означати солярний знак сонця в zenіті, а трибусинні так званого «київського типу» – рух сонця по небу, вказуючи на його три фази – схід, zenіт і захід. За семантикою зображень трибусинні кільця безпосередньо пов'язані з верхнім, небесним ярусом жіночого убору [9, с. 574].

До прикрас, які відігравали функції оберегів також можна віднести п'ятипроменеві скроневі кільця з Маморниці. На них промені закінчуються кулькою і прикрашені псевдозерню, схожою на виноградні грона. З внутрішнього боку на дужці розміщені два птахи розділені пірамідою з трьох кульок. Кожний елемент цих скроневих кілець має певне семантичне значення. Так виноград, за народними повір'ями означає щасливе подружнє життя молодих і пов'язаний з весільною обрядовістю. Аналогічне значення уособлення шлюбної пари мають й пташки. Вони, за повір'ями, символізують щасливе подружнє

життя, добробут і багатство. Очевидно, ці скроневі кільця були частиною весільного вбрання нареченої, а їхні елементи – тісно пов'язані з весільною обрядовістю.

Необхідним доповненням до заклинальної орнаментики головного убору і всього одягу загалом були прикраси шиї, горла і грудей. Давні люди вважали, що найбільшими вразливими місцями є шия, а тому її необхідно було захистити намистинами, підвісками з магічним змістом [9, с. 533].

У XII – XIII ст. були поширені нагрудні, поясні привіски, які відігравали роль не лише прикрас, але й значною мірою амулетів-оберегів, які мали магічне значення. Пізніше, зі зникненням язичництва, на привісках з'явилися християнські символи. Призначення цих зображень було те ж саме, що й раніше. Серед привісок, яким надавали магічного значення, набули поширення лунниці. У них відображався культ шанування Місяця, оскільки нічне світило вшановували як один з носіїв священної стихії світла. Сонце і Місяць, за язичницькими віруваннями, сприяли життю, здоров'ю і благополуччю людини. Звідси – охоронне значення їх символів на оберегах-підвісках.

На одній лунниці з Чорнівського городища можна виявити співіснування двох вір, а саме: псевдозернь у її центрі відображає три фази ходу сонця, а кінці її зроблені у вигляді стилізованих голівок змій – суто язичницького символу краси і розуму. Між псевдозерню вдавнені чотири хрести – християнська символіка. Як відзначав Б.О. Рибаків, існувала історична і семантична спадковість християнських оберегів від язичницьких [8, с. 92]. Поєднання язичницького півмісяця і християнських символів хрестів могли означати перемогу над старими віруваннями. Друга лунниця вузькорога. Середина виробу виготовлена у вигляді переплетіння двох кривих, що, на думку автора знахідки, утворюють обриси постаті в німбі [7, с. 117].

З поклонінням небесним світилам пов'язана п'ятипроменева бронзова привіска. У центрі лицьової сторони вміщена восьмипелюсткова розетка в колі, на зворотній – чотири концентричних кола з крапками у зовнішньому. Розетка у культурі східних слов'ян символізувала сонце. В ній простежується ідея зв'язку життєдайних сонячних променів і буяння квітів та трав на землі, якому сприяла вода, надана Перуном.

Улюбленою прикрасою давньоруських жінок були металеві привіски-бубонці, які використовувалися в як поясні так і нагрудні привіски, у складі намист, прикрас головного убору, гудзиків, нашивних прикрас на рукавах і подолі одягу [11, с. 156]. За давніми слов'янськими віруваннями ці прикраси шумом, який вони викликали при русі людини мали відлякувати «нечисту силу». Привіски-бубонці вважалися також громовими символами Перуна і тому служили оберегами від блискавки. На Буковині ще на початку XX ст. перед грозою били в церковні дзвони для відвернення удару блискавки.

Амулети, які також пов'язані з культом Перуна, становлять привіски у вигляді предметів побуту та мініатюрної зброї. Передусім, це невелика залізна сокирка, що походить з Чорнівського городища. Її призначення полягало у відлякуванні «злих сил» та захищати сімейне гніздо [9, с. 194]. Ці предмети виконували й інші функції, а саме: вони символізували атрибут Перуна, а в контексті військової атрибутики могли виступати оберегами дружинників у поході. Подібні знахідки відомі й на інших територіях Давньоруської держави [3, с. 137; 16, с. 23].

Підтвердженням цьому може служити ще один предмет пов'язаний з вірою у магічні властивості озброєння, який походить з тієї ж феодальної садиби [37, с. 123]. Це – наконечник бронзової скіфської стріли з отвором, перетворений на підвіску. На думку Б. О. Тимощука та І. П. Русанової, стріли слугували оберегами від злих сил і були пов'язані з сонцем. Також вони символізували родючість.

Очевидно, привіскою-амулетом була бронзова ложечка, виявлена у Василеві [15, с. 158]. Такі предмети, правда округлої форми, зустрічаються у наборах язичницьких оберегів й на території Північно-Східної та Північно-Західної Русі, Києві, Новгороді [9, с. 540]. Ложка символізувала достаток і благополуччя молодій сім'ї загалом, а тому її використовували у весільних наборах для молодят.

Певні властивості оберегів мали і популярні серед жінок сережки, привіски і вставки до персня із гірського кришталю. У давнину вважалося, що кришталю може лікувати рани [7, с. 119].

На поселеннях Північної Буковини виявлені й інші жіночі прикраси, виготовлені з ювелірно-виробного каменю. До них належать намистини з чорного і коричневого агату. Вважалося, що цей камінь, як оберіг, може захищати людину від певних хвороб, а як покровитель Стрільців – дарує розум і красномовство. До того ж, він сприяв легким пологам у жінок. Існувало також повір'я, що чорний агат допомагає від лунатизму, а коричневий – відганяє лихоманку. З досліджуваних теренів походять й бурштинові намистини. У народних повір'ях цей камінь був сонячним каменем, а тому його часто використовували як талісман.

До кам'яних оберегів потрібно віднести антропоморфний амулет, виготовлений з темно-синього лазуриту [7, с. 118]. Ця рідкісна порода каменю потрапляла у Східну Європу з далекого Афганістану, де його вшановували як «камінь вічного синього неба».

Із Чорнівської феодальної садиби походить кістяний амулет, зроблений із таранної кістки лисиці. Такі амулети часто зустрічаються у складі низок разом із іклами вовка і собаки серед кочівницьких старожитностей. Ці амулети пов'язують з культом духів, а лисиця вважалася чисто жіночим онгоном. Такий оберіг відігравав спеціальну роль – помічника при родах жінок, а також охоронця дівчат. Тому їх носили на поясі лише представники жіночої статі. Аналогії цьому предмету відомі в Північній Осетії, серед старожитностей салтово-маяцької культури, у аварів, волзьких болгар тощо.

Із стародавніми віруваннями про те, що сила вбитого звіра перейде до мисливця пов'язані знахідки амулетів, виготовлені з іклів кабана (Ленківецьке поселення), вовка (Митків), ведмеда (Перебиківське городище), ікло оленя з житла XI ст. в Зеленій Липі. Їхне покликання – оберігати від злих сил і відганяти шкоду, якої можуть завдати дикі звірі. Ці предмети також належать до складових культу духів і були вони суто чоловічими оберегами. Їх могли носити в складі намиста або на ланцюжках, прикріплених до одягу на плечі, разом з іншими амулетами й жінки. Подібні амулети виявлені й на інших місцях Давньоруської держави.

Очевидно, з охоронною метою щелепа вовка була закопана на місці входу в оборонну кліть на Ленківецькому городищі [15, с. 177]. На теренах Північної Буковини культ поклоніння вовку зафіксований також і в етнографічних матеріалах.

До оберегів варто віднести й кістяні амулети з Галиці та Чорнівки (вигнуте вістря) [7, с. 122]. Перший амулет по корпусу орнаментований плетінкою, а інший – косими насічками у верхній обламаній частині. Дослідники вважають, що ці предмети є амулетами-оберегами й беруть свій початок від іклів дикого кабана, які у давньоруський час стали «гіпертрофованими» за розмірами дружинників і знаті, які, у такий спосіб прагнули відрізнятись від інших своїм одягом [6, с. 98-99]. «Вигнуті вістря» виявлені на багатьох давньоруських пам'ятках та суміжних територіях [3, с. 137; 71, с. 138]. Існує кілька думок щодо їхнього призначення [6, с. 98-99].

Прикладом кістяного оберегу є також підвіска-амулет із середземноморської мушлі. Його носили в складі намиста або поясного набору, хоча зустрічається і в головному уборі.

Серед прикрас, які носили на шиї, крім намиста, є окремі маленькі мушлі (типу *tigrea moneta*), що походять з Індійського океану, або, як ще їх називають, «черепашки Каурі». З цими оберегами пов'язують поклоніння змії, тобто силі землі [7, с. 123].

Язичницька символіка широко використовувалася також у жіночих прикрасах для рук. Серед них можна виділити скляні браслети, персні. Всі вони мали форму кола, а значить були солярними знаками і захищали від злих духів.

Металеві пластинчасті браслети орнаментовані насічками у вигляді ромбів, решітки, або зигзагу тощо. Кожний елемент такого орнаменту виконував охоронні функції. Здебільшого, ці орнаментальні мотиви пов'язані з темою землі, води, сонця, що підсилювало береговий ефект прикрас. Таким же орнаментом прикрашали буковинці сволоки, обшалівку своїх

будинків.

Захисні функції мали також і кільця персні, які відомі з археологічних пам'яток краю. Замкнені кільця, як солярні знаки, вважалися чи ненайбільшими впливовими оберегами від злих духів і відьом. Розміщення розетки на щитку персня мало аналогічне значення, що й в зображенні на п'ятипроменевої підвісці з Чорнівки.

Важливими оберегами, які широко використовувалися в магічних діях для захисту від удару грому, пожежі або в поховальній обрядовості, були так звані «громові стріли». Це крем'яні відщепи чи знаряддя праці, стріли, белемніти. Їх виявляли в похованнях Василева й оборонній кліті Чорнівки [15, с. 159, 161]. Дослідники схильні вважати, що вони пов'язані з культом бога грому і блискавки Перуна [6, с. 99]. Місцеве населення Північної Буковини ще на початку ХХ ст. кам'яні вироби приймало за «громові» або «вогняні» стріли якими бог вбиває за гріхи. Вони можуть, завдяки наявності «небесного» вогню, лікувати різні хвороби і відганяти вся будь-які напасті.

Язичницька символіка збереглася на багатьох побутових предметах, знайдених серед давньоруських старожитностей краю. Основна кількість цих речей концентрується на сільських поселеннях. Дослідження орнаментации давньоруської кераміки, клейм на денцях горщиків показує, що населення краю використовувало давні язичницькі символи: хвилясті лінії – позначення води, коло – атрибут сонця [8, с. 234-248, 340-346].

Пережитком язичницьких вірувань, що пов'язані з оберегами від «злих духів», є культ дзеркала. Розбити його вважалося поганою ознакою. В приміщенні, де лежить покійник, дзеркало завішують рушником. На Буковині, ще на початку ХХ ст. носили круглі дзеркальця-прикраси, наче вони мали чудодійну силу і оберігали власника від хвороб і нещастя. Дзеркалу належала важлива роль. Його розбивали, вважаючи, що душа, звільнившись, потрапляла в країну мертвих. Друга половина залишалася у віруючого. Після смерті він міг довести богам, склавши обидві розбиті частини дзеркала, що саме він приніс жертву. До не давнього часу зберігся звичай заштукатурювати в стіни будинку малі круглі дзеркальця як обереги спокою дому.

Язичницькими культовими предметами, котрих наділяли магічними властивостями були полив'яні писанки. Фрагмент однієї з них знайдений на Ленківцеькому городищі. За давніми віруваннями, вони символізували оновлення і відродження. Етнограф М.Ф. Сумцов вважав, що саме яйце набуло релігійно-звичаєвого й смислового значення задовго до прийняття християнства і стало символом сонця. Шанування яйця асоціювалося з весняним відродженням сонця, а разом з ним, і всієї природи [12, с. 485]. У християнській символіці звичай дарувати яйця розглядався як побажання здоров'я і всякого добра. Народний звичай виготовлення писанок, ознаменовував символічну зустріч весни. Він відомий у багатьох слов'янських і інших народів.

Отже, археологічні матеріали, отримані під час досліджень на теренах Буковини, дозволяють дійти висновку, що православно-язичницький комплекс, який склався історично в процесі християнізації Русі й пронизував увесь світогляд слов'ян, являв собою складний, заплутаний клубок вірувань, звичаїв, забобонів, релігійно-містичних обрядів і ритуалів язичницького періоду, які злилися з елементами православ'я. Синкретизм у матеріальній культурі найбільше проявлявся у побуті місцевого населення. Зокрема, у феномені так званої «будівничої жертви», солярних оберегах-амулетах та інших побутових предметах.

Література

1. Возний І.П. Історико-культурний розвиток населення межиріччя Верхнього Сірету та Середнього Дністра в Х – XIV ст. Частина 2. Матеріальна, духовна культура та соціально-історичний розвиток / І.П. Возний. – Чернівці: Золоті литаври, 2009. – С.379-404.
2. Зеленин Д. Тотемы-деревья в сказаниях и обрядах европейских народов / Д. Зеленин. – М. – Л.: Изд-во АН СССР, 1937. – 80 с.
3. Кучинко М.М. Волинська земля Х – середини XIV ст.: археологія та історія. / М.М. Кучинко. – Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Волин. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2002. – 314 с.

4. Лаврентьевская летопись // ПСРЛ. – М.: Языки славянской культуры, 1997. – Т.1. – 496 с.
5. Мисько Ю. Релігійні уявлення слов'яно-руського населення Буковини за археологічними даними / Ю. Мисько // ПССІАЕ: Збірник наукових праць. – Чернівці: Золоті литаври, 2002. – Т. 1. – С. 115-125.
6. Моця О.П. Населення південно-руських земель IX – XIII ст. (за матеріалами некрополів) / О. П. Моця. – К.: АН УРСР, 1993. – 160 с.
7. Пивоваров С.В. Християнські старожитності в межиріччі Верхнього Пруту та Середнього Дністра. – Чернівці, 2001. – 152 с.
8. Рыбаков Б.А. Искусство древних славян / Б.А. Рыбаков // История русского искусства. – М.: Изд-во АН СССР, 1953. – Т. 1. – С. 39-92.
9. Рыбаков Б.А. Язычество древней Руси / Б.А. Рыбаков. – М.: Наука, 1988. – 783 с.
10. Седова М.В. Суздаль в X – XV веках / М.В. Седова. – М.: Информационно-издательское агентство «Русский мир», 1997. – 320 с.
11. Седова М.В. Ювелирные изделия древнего Новгорода (X – XV вв.) / М.В. Седова. – М.: Наука, 1981. – 196 с.
12. Сумцов Н.Ф. Культурные переживания / Н.Ф. Сумцов // Киевская старина. – 1889. – Т. XXV. – С. 485-500.
13. Терський С. Лучеськ X – XV ст. / С.В. Терський. – Львів: Вид-во Національного ун-ту «Львівська політехніка», 2006. – 252 с.
14. Тимошук Б.О. Північна Буковина – земля слов'янська / Б.О. Тимошук. – Ужгород: Карпати, 1969. – 192 с.
15. Тимошук Б.О. Давньоруська Буковина (X – перша половина XIV ст.) / Б.О. Тимошук. – К.: Наук. думка, 1982. – 206 с.
16. Шекун О.В. Давньоруське поселення Ліскове/ О.В. Шекун, О.М. Веремійчик. – Чернівці: РВК «Деснянська думка», 1999. – 184 с.
17. Teodor D.Gh. Creștinismul la est de Carpați de la origini și pînă în secolul al XIV –lea / Dan Gh. Teodor. – Iași: Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, 1991. – 230 p.

Literatura

1. Voznyi I.P. Istoryko-kulturnyi rozvytok naselennia mezhyrichchia Verkhnoho Siretu ta Serednoho Dnistra v X – XIV st. Chastyna 2. Materialna, dukhovna kultura ta sotsialno-istorychnyi rozvytok / I.P. Voznyi. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2009. – S.379-404.
2. Zelenin D. Totemy-derevia v skazaniyakh i obryadakh evropeyskikh narodov / D. Zelenin. – М. – L.: Izd-vo AN SSSR. 1937. – 80 s.
3. Kuchynko M.M. Volynska zemlia X – seredyny XIV st.: arkheolohiia ta istoriia. / M.M. Kuchynko. – Lutsk: Red.-vyd. vidd. «Vezha» Volyn. derzh. Un-tu im. Lesi Ukrainky, 2002. – 314 s.
4. Lavrentyevskaya letopis // PSRL. – М.: Yazyki slavyanskoy kultury. 1997. – Т.1. – 496 s.
5. Mysko Yu. Relihiini uiavlennia slov'iano-ruskoho naselennia Bukovyny za arkheolohichnymy danymy / Yu. Mysko // PSSIAE: Zbirnyk naukovykh prats. – Chernivtsi: Zoloti lytavry, 2002. – Т. 1. – S. 115-125.
6. Motsya O.P. Naselennia pivdenno-ruskykh zemel IX – XIII st. (za materialamy nekropoliv) / O. P. Motsya. – К.: АН УРСР, 1993. – 160 с.
7. Pyvovarov S.V. Khrystyianski starozhytnosti v mezhyrichchi Verkhnoho Prutu ta Serednoho Dnistra. – Chernivtsi, 2001. – 152 s.
8. Rybakov B.A. Iskusstvo drevnikh slavyan / B.A. Rybakov // Istoriya russkogo iskusstva. – М.: Izd-vo AN SSSR. 1953. – Т. 1. – S. 39-92.
9. Rybakov B.A. Yazychestvo drevney Rusi / B.A. Rybakov. – М.: Nauka. 1988. – 783 s.
10. Sedova M.V. Suzdal v X – XV vekakh / M.V. Sedova. – М.: Informatsionno-izdatelskoye agentstvo «Russkiy mir». 1997. – 320 s.
11. Sedova M.V. Yuvelirnyye izdeliya drevnego Novgoroda (X – XV vv.) / M.V. Sedova. – М.: Nauka. 1981. – 196 s.
12. Sumtsov N.F. Kulturnyye perezhivaniya / N.F. Sumtsov // Kiyevskaya starina. – 1889. – Т. XXV. – S. 485-500.
13. Terskyi S. Luchesk X – XV st. / S.V. Terskyi. – Lviv: Vyd-vo Natsionalnoho un-tu «Lvivska politekhnik», 2006. – 252 s.
14. Tymoshchuk B.O. Pivnichna Bukovyna – zemlia slov'ianska / B.O. Tymoshchuk. – Uzhhorod: Karpaty, 1969. – 192 s.
15. Tymoshchuk B.O. Davnoruska Bukovyna (X – persha polovyna XIV st.) / B.O. Tymoshchuk. – К.: Nauk. dumka, 1982. – 206 s.
16. Shekun O.V. Davnoruske poselennia Liskove / O.V. Shekun, O.M. Veremiichyk. – Chernihiv: RVK «Desnianska dumka», 1999. – 184 s.
17. Teodor D.Gh. Creștinismul la est de Carpați de la origini și pînă în secolul al XIV –lea / Dan Gh. Teodor. –

Igor Vozny

SYNCRETISM IN THE MATERIAL CULTURE OF THE POPULATION OF THE BOOK OF XII - THE FIRST HALF OF XIII ST.

The article deals with issues related to the spread of Christianity into the territory of Bukovina and the remnants of ezicism, which existed there up to the 15 th century. Some pagan traditions have survived to this day. Archeological materials testify that after the adoption of Christianity, domestic beliefs, representing a range of primitive views, customs and ordinances that have come from ancient times, slowly retreat under the pressure of a new faith. This evidence is observed on the example of the ancient Jewish rite of the "building sacrifice", which was certified in the butterfly of the White Stone Church in the Vasilev chronicle, in the foundation of the residence of the feudal lord at the Chornovsky settlement. It is proved that the so-called "building sacrifice" is connected with the domestic outlook, which was based on the idea of the need for a victim in the construction of any building to ensure its strength, to protect the inhabitants from the influence of "evil spirits". It is substantiated that the important role of the amulets, which had to distract a person from "unclean power" and protect the exposed parts of the body. By the way they were worn, one could distinguish headgear, neck, breast pins, hand decorations and belts. The Slavs had a sufficiently developed cult of the sun, whose solar symbol embraced a variety of nap rings, glass and metal lamellae and wicker bracelets. Amulets had a magical meaning, performed breast and belt acne. Important protections that were widely used in magic actions when protected from impact, fire or burial ceremonial activity were so-called "thunder arrows". Pagan symbolism has survived on many household objects, found among the ancient antiquities of the region.

Thus, the archaeological materials obtained during the studies on the territory of Bukovina allow us to conclude that the Orthodox-pagan complex, which was historically in the process of Christianization of Rus and penetrated the world history of the Slavs, represented a complex, confusing circle of beliefs, customs, prejudices, religions, mystic rites, and rituals of the native period, which merged with the elements of Orthodoxy.

Keywords: syncretism, double faith, «buiding sacrifice», temporal rings, diadem, lunnica, «thunder arrows», cult of mirror

Надійшла до редакції 02.05.2019 р.

УДК 2-1:[141.144:001.83(092)]

© Річард Горбань
(Косів)

ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЙНА КОНЦЕПЦІЯ ОСОБИ С. Б. КРИМСЬКОГО НА ТЛІ ПОЛЯРНИХ ТЕНДЕНЦІЙ АКТУАЛЬНОЇ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ДУМКИ

У статті висвітлено концепцію особи С. Б. Кримського, яка розглядається в контексті сучасної дискусії навколо з'ясування онтологічного статусу людини в III тисячолітті. Розкривається зміст поняття «людяність», що є ключовим у концепції українського персоналіста й тлумачиться ним як визначення людської ідентичності. Як і будь-яка форма ідентичності, людяність пов'язана із самоусвідомленням і самовизначенням та має фази становлення. Виходячи зі специфіки філософського дискурсу Кримського піддаються аналізу дві взаємодоповнюючі версії становлення людяності, представлені філософом, – наукова і релігійна. Доведено, що завдяки синтезу цих версій генезу становлення людяності мислитель розкриває як перехід від антропогенезу до персоногенезу. У світлі цього